

RÁCZ ANDRÁS

Az orosz fegyverexport főbb irányai és fejlődési tendenciái

A washingtoni székhelyű *The Jamestown Foundation* 2010 szeptemberében jelentette meg a *Shrinking Ground: Russia's Decline in Global Arms Sales* című elemzést. A szerző, Dr. Stephen J. Blank a *United States Army War College*-en működő *Strategic Studies Institute* munkatársa. Blank elismert szakértője a posztszovjet térség biztonság- és védelempolitikájának, több alapműnek számító munka is köthető a nevéhez. Korábbi publikációi közül a most bemutatott elemzéshez leginkább a 2007-ben megjelent, *Rosoborneksport: Arms Sales and the Structure of Russian Defense Industry* című könyve kapcsolódik, amely egyébként szabadon letölthető munkahelyének weboldaláról, a www.strategicstudiesinstitute.army.mil címről.

Forrásait és módszertanát tekintve Blank elemzése az amerikai védelmi szférához kötődő, policy irányultságú szakirodalom szokott eljárását követi: a hagyományosan használt másodlagos források (szakkönyvek, elemzések stb.) mellett nagy szerephez jutnak az orosz és külföldi napi sajtóban megjelent hírek, cikkek is. A lábjegyzet-hivatkozásokat olvasva hamar nyilvánvalóvá válik, mekkora segítséget jelent, ha a kutató munkáját jól működő, szakirányú, többnyelvű sajtófigyelés támogatja. Sajnálatos, hogy hazánkban egyetlen olyan biztonságpolitikai kutatóhely sincs, amely akár saját sajtófigyelő képességgel rendelkezne, akár megengedhetné magának ilyen szolgáltatás igénybevételét.

Az elemzést olvasva hamar feltűnik, hogy noha a borítón 2010. szeptemberi

dátum szerepel, valójában a mű eredetileg valamikor 2009 késő őszen készülhetett. Erre utal, hogy a vizsgált trendeket, folyamatokat a szerző csak 2009-ig követi nyomon a tőle megszokott alapossgággal: a bevezetőben szerepel is egy félmondat, mely szerint „2009. októberi állapotok szerint Oroszország nem írt alá jelentősebb haditengerészeti exportszerződést”. Emellett az összes lábjegyzet 2009. novemberi vagy korábbi forrásokra hivatkozik.

Az a tény, hogy a *The Jamestown Foundation* mégis közel egyéves késéssel jelentette meg a munkáját, arra utal, hogy az elemzés elsődlegesen nem a nyilvánosságnak szólt, hanem eredetileg az Oroszországgal kapcsolatos amerikai védelmi döntéshozatalban lehetett nyílt forrásokon alapuló háttéranyag. Ezt erősíti az is, hogy a munkából teljes egészében hiányzik a nemzetközi kapcsolatok tudományára egyébként jellemző elméleti megközelítés, a tanulmánynak nincs ilyen jellegű bevezetője sem. A szerző ehelyett kizárólag a tények bemutatására szorítkozik, és ezekből von le általános érvényű következtetéseket. Az is arra utal, hogy az anyag elsődlegesen a témában tájékozott szakértők számára készült, és nem a nagyközönséget célozta, hogy a szövegben az egyes fegyvertípusok elnevezéseihez semmiféle kommentár vagy magyarázó lábjegyzet nem tartozik.

A bevezetőt és a főbb eredményeket összefoglaló oldalak után az első hosszabb fejezet az orosz fegyverexport mögött meghúzódó főbb motivációkat mutatja be, a következő fejezetek pedig az

egyres regionális dimenziókkal: Venezuelával és Latin-Amerikával, Indiával, Kínával, a Közel-Kelettel és Iránnal foglalkoznak. Ami az orosz motivációkat illeti, a bevétel-szerzés nyilvánvaló szándéka mellett az is jelentős szerepet játszik, hogy globális fegyvereladásai révén Oroszország hangsúlyozhatja saját nagyhatalmi jelentőségét. Oroszország mint globális hatalom státusának elismertetése – illetve legalább az illúzió fenntartása – elsődleges fontosságú az orosz kül- és biztonságpolitikai elit számára, és mint ilyen, a szerző szerint az orosz külpolitika egyik fő mozgatórugójának is tekinthető. Az orosz fegyverexport nagyságrendje kétségtelenül illeszkedik ebbe a keretbe: a *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)* adatai szerint Oroszország továbbra is a világ második legnagyobb fegyverexportőre, egyedül az Egyesült Államok előzi meg. Kétségtelenül csökken az orosz export összértéke – ezzel párhuzamosan tehát nő az amerikai és az orosz export közötti különbség –, ám a harmadik helyezett Németország egyelőre nem látszik veszélyeztetni Oroszország pozícióját.

Ugyanez igaz a fegyverexport fő irányára is: Oroszország lényegében megkülönböztetés nélkül, különösebb politika gátlások vagy skrupulusok nélkül ad el fegyvereket a világ minden olyan országának, amely tőle szándékozik vásárolni. Az orosz legfelsőbb vezetés és hadiipari elit a politikai befolyásszerzés egyik eszközének tekintti a fegyverexportot: Blank számos olyan esetet sorol fel, amikor Moszkva politikai jellegű koncessziókhöz kötötte egyes szerződések megkötését.

Politikai természetű, az export visszafogásának irányába ható megfontolások csak néhány esetben merülnek fel. Az egyik ilyen irány Kína, Peking ugyanis számos esetben nyilvánvaló módon lemásolt

Oroszországtól vásárolt eszközöket, és saját maga is elkezdte azokat a világpiacon forgalmazni, természetesen kínai név alatt. Szemléletes példája ennek az orosz Jak-130-as kiképző repülőgép alapján készült kínai L-15, ami értelemszerűen konkurenciát jelent az orosz védelmi ipar számára is. Emellett erősödőben van az a megfontolás is, hogy Kínának eladni a legmodernebb orosz fegyvereket esetleg nemcsak gazdasági, de konkrét katonai értelemben is veszélyt jelenthet Oroszország számára.

Hasonló a helyzet az orosz Szu-27SK alapján készült, azzal szinte teljesen megegyező kínai J-11B repülőgéppel – ez utóbbi eset komoly feszültségforrássá vált a kínai-orosz kapcsolatokban. Kína ugyanis eredetileg 200 darab Szu-27-es licenccben történő gyártására szerződött Oroszországgal, ezekből a gépekből azonban végül csak alig kilencven készült el. Moszkva ugyanis 2006-ban felmondta a licenccmegállapodást, miután rájöttek, hogy Kína lemásolta a technológiát, és a repülőgép „hazai” változatának gyártására készült.

A kínai esettől eltekintve azonban elmondható, Moszkva továbbra is mindent megtesz, hogy növelje vagy legalább szinten tartsa fegyvereladásait. A fegyverexport folyamatosan magas szinten tartása azért is fontos az orosz *szilovik* elit számára, mert a külföldi megrendelések máig kulcsfontosságúak a kétfélmilliónál is több embert foglalkoztató, jelentős politikai befolyással rendelkező hadiipar fennmaradásában, működőképességében. Az orosz fegyveres erők ugyanis saját alulfinanszírozottságuk és az orosz védelmi költségvetés belső aránytalanságai miatt sokszor egyáltalán nem vagy csak nagyon kis számban engedhetik meg maguknak a legmodernebb eszközök beszerzését – még, ha azok történetesen orosz gyártók termékei is.

Az adatok azonban azt mutatják, hogy Oroszország részesedése a globális fegyverexportban a csúcstól jelentő 2006-os év óta folyamatosan csökkent. Ez nem mond ellent annak a ténynek, hogy az orosz fegyvereladások összértéke nő: 2009-ben a Roszoboronekszporthoz, az orosz fegyverexport körülbelül 80%-át lebonyolító állami vállalat több mint 7,4 milliárd dollár értékben adott különféle eszközöket külföldre, ami magasabb minden korábbi eredményénél. Ezzel együtt azonban a világ összes fegyverexportjából való részesedésük folyamatosan csökkent: például a fejlődő világba irányuló fegyvereladásokban a 2007-ben elért 25,2%-os orosz részesedés 2008-ra 7,8%-ra zuhant.

A pozícióvesztésnek Blank tanulmánya szerint négy fő oka van. Az első, hogy mára mind India, mind Kína képessé vált arra, hogy saját gyártású eszközeivel is megjelenjen a világpiacon, ami egyik oldalról csökkenti az orosz fegyverek iránti hazai igényüket, másik oldalról pedig konkurenciát is jelent az orosz gyártók számára. Kína például nemcsak „lemásol” egész orosz fegyverrendszereket, hanem gyakran Moszkvától vásárolt komponenseket épít be saját, exportra szánt termékeibe: ez történt például a Pakisztánnal közösen fejlesztett kínai JF–17-es vadászrepülőgép esetében, amelyet orosz gyártmányú, Klimov RD–93-as gázturbina hajt – legalábbis addig, amíg Kína el nem készül saját fejlesztésű (?) hajtóművével. Moszkva eredetileg a reexportot tiltó szerződéssel adta el ezeket a hajtóműveket Kínának, Peking azonban feltételezhetően kezdettől fogva úgy tervezte, hogy az alapvetően a pakisztáni légierőnek szánt vadászrepülőgépeket orosz hajtóművel fogja leszállítani. Vlagyimir Putyin orosz elnök végül 2007-ben engedélyezte a Klimov-hajtóművek reexportját, gyaníthatóan

azért, hogy elkerüljék az engedély nélküli kínai exportból származó botrányt, így megindulhattak az első JF–17-esek Pakisztánba. A döntés azonban komoly roszszallást váltott ki az orosz fegyverek hagyományosan nagy vásárlójának számító Indiában.

A sikeren felbuzdulva Kína intenzíven hirdeti a JF–17-est az ázsiai és afrikai piacokon: mára több mint tíz ország fejezte ki vásárlási szándékát, köztük olyan tőkeerős államok is, mint Azerbajdzsán. A várható piaci siker nyilvánvaló konkurenciát jelent az orosz repülőgép-exportnak. Ráadásul, mint láttuk, a JF–17 nem az egyetlen eset: Kína számos orosz fegyvert „klónozott”, a már említett Szu–27-től az RPG–7P harcocsihárító rakétán át az Sz–300 légvédelmi rendszerig, amelyek világpiaci megjelenése csökkenti az orosz fegyverek iránti igényt. Az L–15-ös kiképző repülőgépből például Ukrajna is vásárolt.

A második ok – Blank szerint – az orosz eszközök árával és minőségével függ össze. Oroszország rendszeresen azzal igyekszik meggyőzni a potenciális vevőket, hogy az orosz fegyverek jóval olcsóbbak, mint nyugati megfelelőik. Ez az érv azonban, noha számszerűleg többnyire helytálló, mára egyre kevésbé számít döntőnek. Egyrészt 2008 előtt a rubel tartós felértékelése versenyelőnyhöz juttatta a hasonló jellegű cikkeket (például harcjármű-fegyverrendszereket stb.) olcsóbban termelő gyártókat, mások mellett Ukrajnát. Másrészt az orosz fegyverek kínai „klónjai” szintén olcsóbbak, és Kína próbál is betörni a hagyományosan az orosz fegyverek uralta piacokra. Ráadásul Kína hajlandó azoknak az államoknak is eladni fegyvereket, ahová Oroszország nem szívesen szállít. Például miután az orosz–iráni megállapodás az Sz–300-as légvédelmi rakéták eladásáról 2008–2009 folyamán komoly nyugati kritiká-

kat váltott ki, Peking azonnal jelezte Teheránnak, hogy ha Moszkva visszalépne, akkor Kína kész hasonló eszközök eladására. Azóta már tudjuk, hogy 2010 őszén Moszkva valóban felmondta a szerződés teljesítését, így tehát az is várható, hogy Irán konkrét lépéseket tesz majd kínai légvédelmi fegyverrendszerek beszerzésére.

A harmadik probléma az orosz fegyverek minőségével és megbízhatóságával függ össze. Több olyan eset is volt, amikor tömegesen bizonyultak hibásnak az Oroszország által szállított fegyverrendszerek. India már 2003-ban arra kényszerült, hogy mind a 18 darab Szu-30MKI vadászrepülőgépre repülési tilalmat rendeljen el, miután a hajtóművek rendre súlyosan meghibásodtak alig ezer repült óra után, a szakszerű karbantartás ellenére is. Hasonló történt Algéria esetében is: a 2006-ban megkötött, összesen 28 darab MiG-29 SMT vadászrepülőgép szállításáról szóló szerződést Algír az első 15 példány megérkezése után felmondta, súlyos minőségi hiányosságokra hivatkozva.

További, szintén minőségi hiányosság, hogy az orosz fegyverüzemek sokszor csak jelentős késésekkel képesek teljesíteni a megkötött szerződéseket. Gyakran a pótalkatrész-szállítások is akadoznak, illetve az eredeti szerződéses árnál sokkal drágábbak. India, amely a kétezres évek elején 80%-ban Oroszországtól szerezte be külföldről vásárolt fegyvereit, mára jelentősen diverzifikálta forrásait, s elsősorban az orosz szállítások problémái miatt. A legekleatásabb példa az Admiral Gorskov repülőgép-hordozó esete volt: Oroszország 2002-ben eredetileg 1,5 milliárd dollárért vállalta az India által megvásárolt hajó teljes felújítását, beleértve a repülőgépekkel és helikopterekkel való felszerelését is. Ehhez képest Moszkva 2007-ben előállt egy további 1,2 milliárdos

követeléssel, arra hivatkozva, hogy jelentősen alábecsülték a költségeket. Delhi, mivel nem akarta veszni hagyni a már befektetett pénzt, és a hajóra is szüksége volt, kénytelen volt kifizetni a végül 800 millióra „lealkudott” felárat. Mindezek ellenére Oroszország továbbra is őrzi vezető szerepét az indiai fegyver-beszerzésekben, de részesedése itt is fokozatosan csökken.

A negyedik, az előzőhöz szorosan kapcsolódó nehézség az orosz hadiipar általános technológiai lemaradásával függ össze. Oroszország egyre kevésbé képes olyan fegyvereket gyártani, amelyek valóban a világ élvonalába tartoznak. A legtöbb orosz fegyver a mai napig a szovjet időkből származó eszközökön alapul, azok folyamatos modernizálásából származik. Ezek kétségtelenül roppant sikeresek voltak, és még ma is keresettek a fejlődő világ országaiban, azonban az élvonalbeli nyugati eszközöktől egyre inkább elmaradnak. Kivételt egyedül a nukleáris fegyverek és hordozóeszközeik képeznek, ezek viszont értelemszerűen nem jelennek meg a világ fegyverpiacain.

Az orosz iparból nagyrészt hiányzik a technológia-intenzív fejlesztésekhez szükséges tőke, különösen, ami a nagy léptékű projekteket illeti. A hadiiparban a közelmúltban végbement koncentráció csökkentette a belső piaci versenyt is, noha ez ösztönzően hathatna a fejlesztésekre. A technológiai lemaradás legjobban ott érhető tetten, hogy Oroszország egyes eszközökből már nem képes világszínvonalút gyártani saját fegyveres ereje számára, így – korábban példátlan módon – kénytelen nyugati gyártóktól vásárolni. Izraeltól 2009-ben 12 pilóta nélküli felderítő repülőgépet vásárolt, összesen mintegy 53 millió dollár értékben. A megálapodás pikantériája, hogy Oroszország azt követően kezdett el érdeklődni az izraeli UAV-k iránt, hogy Grúzia ilyeneket alkalma-

zott az orosz erők ellen a 2008-as háború alatt. Orosz katonai vezetők nyíltan felrötták a hazai hadiipari cégeknek, hogy képtelenek voltak a kor színvonalán álló UAV-eket előállítani, ezért kényszerült a hadsereg külföldről vásárolni ilyeneket.

Teljesen más nagyságrendet képvisel a másik, nagy figyelmet kapott külföldi beszerzés: a Franciaországtól megvásárolni tervezett Mistral típusú, helikopterhordozó hajók darabja körülbelül 600 millió euróba kerül. Az idén ősszel megkötött politikai megállapodás szerint Oroszország egyelőre egy hajóegységet vásárol meg, és további három-négy hajót fognak később oroszországi üzemekben francia–orosz együttműködéssel megépíteni. Így teljesülhet az a Putyin miniszterelnök által is hangsúlyozott orosz igény, hogy a hajóvásárlás mellett technológiatranszferre is sor kerüljön. A Mistralok beszerzése is azt mutatja, hogy bizonyos modern fegyverrendszerek önálló gyártása már meghaladja az orosz hadiipar képességeit, így azokat Moszkva külföldről kénytelen megvásárolni.

Összességében – annak ellenére is, hogy teljesen aktuálisnak nem nevezhető – a *Shrinking Ground: Russia's Decline in Global Arms Sales* hasznos, érdekes olvasmány lehet mindazok számára, akik érdeklődnek az orosz védelmi ipar és fegyverexport működése, főbb tendenciái és problémái iránt. A 15 dolláros ár – az anyag ennyireért vásárolható meg PDF formátumban a The Jamestown Foundation weboldalán működő elektronikus könyvesboltban – sem nyugati, sem magyar mércével mérve nem nevezhető magasnak egy kifejezetten információ- és részletgazdag, jól felépített, közel hatvanoldalas szakirányú tanulmányért. Ennyire policy-orientált elemzésekkel viszonylag ritkán találkozik még a témával foglalkozó kutató is, nem beszélve az egyszerűen csak érdeklődő olvasókról, egyetemi hallgatókról, ami a kedvező ár mellett tovább növelheti a kiadvány vonzerejét.

(Stephen J. Blank: *Shrinking Ground: Russia's Decline in Global Arms Sales*. Washington, 2010, The Jamestown Foundation) ■